

Závěr

Problematika udržitelného rozvoje (UR) na regionální úrovni se dostává do širšího povědomí až v posledních letech. Příčinou je její specifické postavení mezi globální a národní úrovní udržitelného rozvoje na straně jedné a místní úrovní udržitelného rozvoje na straně druhé. Regionální strategie udržitelného rozvoje může sloužit nejen k aktualizaci programu rozvoje kraje z hlediska udržitelnosti rozvoje daného území, ale může být i koncepčním rámcem pro aktivity v rámci Místních agend 21 a podkladem pro aktualizaci strategie na národní úrovni. Regionální strategie udržitelného rozvoje musí mít na rozdíl od národní strategie konkrétnější obsah a oproti místní úrovni musí indikovat širší souvislosti.

Autoři této publikace se pokusili zmapovat oblast indikátorů vhodných pro monitorování udržitelného rozvoje na úrovni krajů. Brali v úvahu základní požadavky na indikátory – relevantnost, dostupnost ve srovnatelné časové řadě, spolehlivost a srozumitelnost. Při jejich výběru se snažili postihnout všechny 3 základní pilíře udržitelného rozvoje se zachováním vyváženého přístupu k ekonomické, sociální a environmentální oblasti.

V úvodní části publikace byly vymezeny 2 otázky, jež by měly prací být zodpovězeny. Na **první otázku** „Jaké jsou datové zdroje ČSÚ pro hodnocení udržitelného rozvoje na regionální úrovni?“ komplexně odpovídá kapitola 2. V podkapitole 2.2 je vymezeno 13 indikátorů charakterizujících ekonomickou oblast, 15 indikátorů pro oblast sociální a 14 indikátorů z environmentální části. Podkapitola 2.3 obsahuje popis každého indikátoru, zdroj dat, informaci o tom, za jaké území jsou data k dispozici a jak často se zjišťují. Popisnou část doplňuje tabulkový přehled s údaji v časové řadě za Českou republiku a jednotlivé kraje, výchozím obdobím byl zvolen rok 1993. Pro postižení vývoje ukazatelů byl ale prakticky vždy zvolen maximální časový úsek, pro který byla data v daném regionálním členění dostupná.

Soubor indikátorů pro hodnocení udržitelného vývoje na krajské úrovni, zařazený do kapitoly 2, nepostihuje problematiku udržitelnosti rozvoje regionů v celém rozsahu. Nelze jej tedy považovat za plnohodnotnou **indikátorovou sadu**, kterou je možné využít pro strategické plánování a monitoring vývoje. Autoři publikace vycházejí z běžně dostupných dat, v některých případech nabízejí na výběr více indikátorů za jednu oblast a je na tvůrcích strategie udržitelného rozvoje aby rozhodli, který z indikátorů zařadí do své indikátorové sady.

Kromě výběru z nabízených indikátorů bude před tvůrci strategie udržitelného rozvoje i další úkol – doplnit indikátorovou sadu i za oblasti, za které nejsou relevantní data běžně dostupná:

- v ekonomické oblasti jde zejména o postižení materiální, dopravní a energetické náročnosti, využívání obnovitelných zdrojů energie
- v sociální oblasti zaznamenat především vývoj vzdělanosti
- v environmentální oblasti nalézt vhodné indikátory pro posouzení stavu a vývoje hospodaření s pitnou vodou (množství i kvalita), pro posouzení dopadu zemědělské činnosti na životní prostředí (spotřeba přípravků na ochranu rostlin), případně pro hodnocení změn v rozšíření rostlinných a živočišných druhů.

Odpovědět na **druhou otázku** „Jaký je vývoj vybraných indikátorů udržitelného rozvoje v konkrétním kraji?“ se snaží autoři v kapitole 3. Kapitola v členění podle tří základních oblastí obsahuje zhodnocení vývoje ukazatele v daném kraji, postavení kraje ve vztahu k průměru České republiky a postavení mezi ostatními kraji. Indikátory jsou podle možností doplněny o další související ukazatele. Je však nutno podotknout, že striktní dělení ukazatelů do ekonomické, sociální a environmentální části je sice rámcově možné, ovšem ukazatele se navzájem ovlivňují, podmiňují a prolínají. Obecně řečeno – ekonomika zasahuje do sociální oblasti i životního prostředí, sociální oblast má zpětnou vazbu na ekonomiku, environmentální oblast úzce souvisí s ekonomikou i životem společnosti jako celku. Navíc dostupné indikátory nemusejí dostatečně postihnout skutečný vývoj v oblasti či velmi špatný stav, který se zlepšuje příliš pomalu. To platí zejména pro oblast životního prostředí, kde dochází ke kumulaci škodlivin a i přes dílčí zlepšení pokračuje v některých případech degradace ekosystémů a pokles biodiverzity, jevy bohužel do značné míry nevratné.

Vzhledem k tomu, že nebyla v Pardubickém kraji zpracována strategie udržitelného rozvoje, která by určila cíle, ke kterým je třeba v jednotlivých oblastech směřovat, nebylo záměrem publikace komplexně kvantifikovat stav a vývoj v kraji v oblasti udržitelného rozvoje. Publikace se zaměřila jen na vybrané okruhy, za které lze uvést několik stručných výsledků a zjištěných trendů vývoje.

V **ekonomické oblasti** bylo vytipováno osm indikátorů, u nichž byl jako žádoucí směr obecného vývoje jednoznačně určen trend postupného zvyšování, u dvou je žádoucí snižování a u zbývajících tří záleží na úhlu pohledu. Pozitivní směr vývoje byl v této oblasti zjištěn v Pardubickém kraji u osmi ukazatelů, zhoršování nastalo u 3 indikátorů a vývoj u zbývajících dvou indikátorů je obtížně interpretovatelný.

V **sociální oblasti** byly u jednotlivých indikátorů vcelku jednoznačně určeny žádoucí směry vývoje, u devíti z nich to byl trend zvyšování, u šesti se za pozitivní vývoj považuje pokles hodnoty indikátoru. V sociální oblasti se v Pardubickém kraji v souladu s požadovaným trendem vyvíjelo 9 indikátorů, u čtyř se v 90. letech stav zhoršoval a po roce 2000 došlo ke změně trendu správným směrem. Pouze dva indikátory měly nepříznivý vývoj i po roce 2000.

Pro **environmentální oblast** je charakteristické, že u většiny indikátorů je pozitivním trendem jejich pokles. Ze 14 indikátorů se to týká osmi, zatímco u pěti lze považovat růst za pozitivní trend. U jednoho indikátoru – zornění zemědělské půdy – je z pohledu environmentálního pilíře pozitivní pokles, zatímco z pohledu ekonomického pilíře by se za pozitivum považoval růst. V Pardubickém kraji se příznivým směrem vyvíjelo osm indikátorů, které byly zařazeny v rámci environmentálního pilíře. Bez jednoznačného trendu či změny zůstaly ve sledovaném období tři indikátory a u zbývajících tří nastal vývoj opačným směrem, než by bylo žádoucí.

I když indikátory za ekonomickou, sociální a environmentální oblast byly vyhodnocovány jednotlivě bez detailnějšího posuzování vzájemných vlivů a souvislostí, přesto lze konstatovat, že v Pardubickém kraji nedocházelo k nerovnoměrnému vývoji, tzn., že by se jedna oblast vyvíjela rychleji na úkor oblasti druhé či třetí. Byly zde tedy v obecnosti zachovány zásady udržitelného rozvoje a převážná část ukazatelů se vyvíjela žádoucím směrem. Ukazatele byly hodnoceny především na úrovni kraje, kapitola 3 naznačila cestu, kterou by se mohl ubírat výběr ukazatelů za menší územní celky.

V Pardubickém kraji se v **ekonomické oblasti** žádoucím směrem vyvíjelo osm ze 13 indikátorů:

- objem regionálního hrubého domácího produktu rostl, **HDP na obyvatele** v běžných cenách se zvýšil ze 127 tis. Kč v roce 1995 na 257 tis. Kč v roce 2006
- s výjimkou let 1997 až 1999 byl každoročně zabezpečen meziroční nárůst **hrubého domácího produktu ve srovnatelných cenách**
- zvyšovala se **produktivita práce**, u meziročních indexů produktivity práce měřené vývojem HDP ve srovnatelných cenách na zaměstnaného byl ve sledovaném období od roku 1996 zaznamenán pokles pouze v roce 1997
- rozvíjel se sektor služeb, **podíl terciárního sektoru na hrubé přidané hodnotě** vzrostl z 51,1 % v roce 1995 na 52,7 % v roce 2006
- zvyšovala se kupní síla obyvatelstva, **čistý disponibilní důchod domácností** v přepočtu na jednoho obyvatele vzrostl ze 73,5 tis. Kč v roce 1995 na 141,9 tis. Kč v roce 2006
- **přeprava nákladu** se snížila z 244 kg na tis. Kč HDP v roce 2000 na 206 kg na tis. Kč HDP v roce 2006 (bez tranzitu)
- posílila se schopnost ekonomiky investovat do svého budoucího rozvoje, **výdaje na výzkum a vývoj** tvořily v roce 2001 v kraji 1,0 % HDP, v roce 2006 se tento podíl zvýšil na 1,5 %
- **přeprava cestujících** v rámci kraje **veřejnou dopravou** vzrostla v Pardubickém kraji ze 46 cestujících osob na obyvatele v roce 2003 na 49 cestujících osob na obyvatele v roce 2006 (k tomuto údaji však nejsou k dispozici srovnatelná data o vývoji individuální dopravy).

Nepříznivý vývoj byl v ekonomické oblasti zjištěn u tří indikátorů:

- **deficit veřejných rozpočtů** vzrostl v kraji z 0,1 % v roce 2003 na 2,8 % celkových výdajů v roce 2006
- **míra investic** se postupně snižovala z 29,2 % v roce 1995 na 18,4 % v roce 2006
- klesal význam malého a středního podnikání, **malé a střední podniky** snížily svůj podíl na celkové zaměstnanosti ze 68,5 % v roce 2003 na 64,1 % v roce 2006.

U dvou ukazatelů – hustota silniční sítě a hustota železniční sítě – je sice z ekonomického hlediska žádoucím směrem vývoje postupný růst, ovšem z hlediska životního prostředí by byl vítán spíše trend opačný. V Pardubickém kraji se hodnoty těchto ukazatelů zvyšovaly:

- byly zprovozněny další silnice vyšších tříd, **hustota silniční sítě** (délka dálnic a silnic I. třídy v km na 100 km²) se zvýšila z 9,9 km v roce 2000 na 10,2 km v roce 2006
- **hustota železniční sítě** (provozní délka železničních tratí v km na 100 km²) se zvýšila z 11,7 km v roce 2003 na 12,0 km v roce 2006.

V Pardubickém kraji se v **sociální oblasti** žádoucím směrem vyvíjelo devět z 15 indikátorů:

- vzrostla míra začlenění osob ve vyšším věku na trhu práce, **míra zaměstnanosti starších pracovníků** (osob ve věku 55 až 64 let) vzrostla z 28,6 % v roce 1993 na 44,0 % v roce 2006
- zdravotní stav populace se zlepšoval, **naděje dožití** mužů při narození se zvýšila z 69,7 let v roce 1993 na 73,4 let v roce 2006, naděje dožití žen při narození se zvýšila z 76,4 let v roce 1993 na 79,7 let v roce 2006
- **standardizovaná míra úmrtnosti**, jež také charakterizuje zdravotní stav obyvatelstva, se snižovala, v roce 1993 na 1 000 obyvatel připadlo 12,67 zemřelých, v roce 2006 to bylo 9,22 zemřelých
- zlepšila se vzdělanostní úroveň obyvatelstva, **podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním** se mezi obyvateli staršími 15 let zvýšil z 6,0 % v roce 1993 na 9,1 % v roce 2006
- růst míry přiblížování k tzv. informační společnosti dokládá fakt, že **podíl domácností připojených k internetu** vzrostl z 15,6 % v roce 2003 na 26,3 % v roce 2006
- od roku 2003 se zhruba o pětinu zvýšily **výdaje na kulturu z veřejných rozpočtů** v přepočtu na jednoho obyvatele, a to na konečných 684 Kč v roce 2006, stále však zaostávají za republikovým průměrem o zhruba 6 %
- vzrostl počet obcí se schválenou územně plánovací dokumentací, **podíl rozlohy obcí se schválenou územní dokumentací** z celkové rozlohy Pardubického kraje se zvýšil z 32,3 % v roce 2000 na 74,5 % v roce 2006
- míra **zapojení žen v politice** se zvýšila; v zastupitelstvech obcí Pardubického kraje vzrostl podíl žen z 18,68 % v roce 1994 na 26,69 % v roce 2006
- oblast občanské participace charakterizuje míra účasti občanů na řešení věcí veřejných; situace v této oblasti se zlepšila – nepřímou formou vyjádření je růst **počtu nestátních neziskových organizací** na 10 000 obyvatel v letech 1997 – 2006 z 71 na 93

Nepříznivý vývoj byl v sociální oblasti zjištěn u dvou indikátorů:

- míra ohrožení domácností chudobou vyjádřená pomocí **podílu domácností s čistým příjmem pod hranicí životního minima** se během posledních let zvyšovala
- **účast voličů ve volbách**, jež je měřítkem politické participace a vyjádřením zájmu občanů aktivně ovlivňovat věci veřejné, klesala; zatímco voleb do zastupitelstev obcí v roce 1994 se účastnilo 69,0 % voličů, v roce 2006 to bylo jen 50,7 %, voleb do zastupitelstva Pardubického kraje se v roce 2000 účastnilo 36,5 % a v roce 2004 jen 32,6 % voličů, voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, o které je tradičně nejvyšší zájem, se v roce 1996 účastnilo 80,3 % voličů, kdežto v roce 2006 již jen 67,4 % voličů

U čtyř ukazatelů byla zaznamenána změna ve vývoji trendu (vždy napřed nepříznivý a pak příznivý vývoj) ve sledovaném období:

- **obecná míra nezaměstnanosti** v roce 1993 činila 4,2 %, maxima dosáhla v roce 2000, a to 8,3 %, ovšem v posledních letech se mírně snižuje a v roce 2006 činila 5,5 %
- **míra registrované nezaměstnanosti** měla obdobný vývoj, v roce 1993 byla 3,9 %, maxima dosáhla v roce 2003, a to 9,4 %, od tohoto roku se snižuje a v roce 2006 klesla na 6,9 % (v roce 2004 ovšem došlo k metodickým změnám výpočtu tohoto ukazatele)
- **míra zaměstnanosti žen**, vypočítaná jako podíl počtu zaměstnaných žen na celkovém počtu žen starších 15 let, činila 48,7 % v roce 1993, poté vzrostla na maximum 50,9 % v roce 1995 a do roku 2006 klesla na úroveň 45,9 %
- růst výkonnosti soudní soustavy by mělo provázet zkracování **délky soudního řízení**, ovšem průměrná délka trestního řízení u okresních i krajského soudu ve Východočeském soudním kraji (územní struktura soudních krajů odpovídá struktuře krajů platné do roku 1999) se po roce 1995 nejprve prodlužovala, příznivější vývoj nastal až v posledních letech; u občanskoprávních řízení se od poloviny 90. let projevoval spíše rostoucí trend, naopak v případech řízení o nezletilých dětech se délka soudního řízení zkracovala

V Pardubickém kraji byl v **environmentální oblasti** zaznamenán příznivý vývoj u osmi ukazatelů ze 14:

- poklesla míra **zornění zemědělské půdy** od roku 1993 o jeden procentní bod na 73,2 % v roce 2006
- **koeficient ekologické stability** se mírně zvýšil v letech 1993 – 2006 z 0,86 na 0,89
- **podíl ekologicky obhospodařované půdy** vzrostl v letech 2003 – 2006 z 0,93 % na 1,12 %
- **podíl listnatých dřevin** vzrostl od roku 1994 o 0,81 procentního bodu na 17,74 %; tato hodnota je však stejně jako v ostatních krajích stále neúměrně nízká (v přirozené skladbě lesa by byl téměř dvoutřetinový podíl listnatých lesů)
- **emise oxidů dusíku** ze stacionárních a mobilních zdrojů (REZZO 1-4) klesly v letech 2000 – 2006 ze 4,84 t/km² na 4,07 t/km²
- **emise oxidu siřičitého** ze stacionárních zdrojů (REZZO 1-3) klesly prudce po odsíření elektráren (z 21,09 t/km² v roce 1994 na 3,78 t/km² v roce 1999), poté do roku 2003 spíše rostly a v letech 2004 – 2005 opět klesaly až na 3,45 t/km²
- **investiční výdaje na ochranu životního prostředí** podle místa investice byly nejvyšší v roce 1999 a pak v letech 2004 – 2006; nejnižší hodnoty dosáhly v roce 2002 (1 107 Kč/obyvatele), nejvyšší v roce 2006 (2 866 Kč/obyvatele)
- **neinvestiční náklady na ochranu životního prostředí** podle kraje sídla investora v přepočtu na HDP v letech 2003 – 2006 vzrostly z 5 627 až na 19 540 Kč/1 mil. Kč HDP

K nepříznivému vývoji v environmentální oblasti došlo u tří indikátorů:

- **index defoliace** rostl v letech 1996 – 2006 čím dále rychleji z 0,33 na 3,46 % stromů ve 3. a 4. stupni odlistění
- množství imisí naměřených ve vybraných lokalitách se zvyšuje; **oblasti se zhoršenou kvalitou ovzduší**, které jsou vymezeny jako území s překročenými imisními limity, v roce 2006 zaujímaly 31,6 % území Pardubického kraje
- **produkce komunálního odpadu** v letech 2001 – 2006 postupně rostla z 207,2 kg/obyvatele až na 291,3 kg/obyvatele

Bez jednoznačného vývoje či beze změny zůstaly v environmentální oblasti tři indikátory:

- **spotřeba průmyslových hnojiv** se každoročně skokově měnila v Pardubickém kraji i celé České republice
- **jakost povrchových vod** se v kraji nezlepšuje, podíl sledovaných profilů hodnocených jako silně a velmi silně znečištěná voda se nezměnil a s výjimkou některých let zůstal na 100 %
- **produkce podnikového odpadu** vztahovaná na jednotku HDP od roku 2002, kdy nabyl účinnosti novelizovaný zákon o odpadech, kolísala

Regionální data v podrobném územním detailu poskytují datové soubory Českého statistického úřadu, které jsou z části přímo dostupné na internetových stránkách úřadu. Údaje pro územně plánovací podklady pro rozbor udržitelného rozvoje území na úrovni správních obvodů ORP s daty za jednotlivé obce (vyhláška 500/2006 Sb.) poskytuje ČSÚ na adrese:

www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/csu_a_uzemne_analyticke_podklady_za_obce_ceske_republiky

Další údaje lze získat z databáze Městské a obecní statistiky (MOS), která je součástí Veřejné databáze (VDB) na adrese:

<http://vdb.czso.cz/vdb/>